

Liturgia powitania szabatu a relacje rodzinne

Mirosław Rucki

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu
miroslaw.rucki@gmail.com

Od wielu wieków rodziny żydowskie gromadzą się w piątkowy wieczór w celu wspólnego powitania szabatu – najważniejszego święta w judaizmie. Z biegiem czasu wykształcił się kanon modlitw i czynności liturgicznych wspólnych dla większości Żydów. Niewątpliwie ta domowa liturgia przyczynia się do budowania więzi w rodzinie i umocnienia poczucia tożsamości. Mówi się nawet, że nie tyle Żydzi zachowali szabat, ile szabat zachował Żydów.

Poniższy artykuł jest analizą typowych tekstów liturgii powitania szabatu pod kątem ich wpływu na relacje w rodzinie. Omówione zostały poszczególne czynności i wypowiediane słowa w kolejności ich występowania w typowym modlitewniku, którym jest księga *Sefer habrachot*: zapalenie świec i odpowiednie błogosławieństwa, powitanie aniołów, *kidusz*, posiłek i pieśni. W podsumowaniu przedstawiono szczegółowo najważniejsze czynniki, które sprzyjają umocnieniu więzi rodzinnych. Wydaje się, że te obserwacje mogą być inspiracją dla wspólnej modlitwy i świętowania niedzieli w rodzinach chrześcijańskich, tym bardziej że przecież chrześcijaństwo organicznie wyrasta z tradycji judaizmu.

1. Przykazanie przestrzegania szabatu

Nazwa dnia siódmego „szabat” powiązana jest z odpoczynkiem Boga w siódmym dniu po stworzeniu świata, kiedy zaprzestał On (רַבַּשׁ *szawat*) wszelkiej pracy (Rdz 2, 3). Słowo רַבַּשׁ *szabat* pojawia się w Biblii Hebrajskiej 111 razy, a w Nowym Testamencie w formie σαββατων – 68 razy. Zgodnie z opisem w 1 rozdziale Księgi Rodzaju w judaizmie przyjmuje się tradycyjnie, że dzień rozpoczyna się wieczorem po zachodzie słońca, zatem początkiem szabatu jest piątkowy wieczór.

Istnieje wiele publikacji na temat szabat, jego teologicznego umotywowania, znaczenia, historii oraz obrzędów religijnych¹. Wydarzenie wyjścia z Egiptu jest wskazywane jako kluczowy moment, od którego zaczyna się przestrzeganie szabat przez naród izraelski:

Księga Powtórzonego Prawa traktuje wyzwolenie z niewoli egipskiej jako pewien rodzaj nowego stworzenia. Dzięki temu można doszukiwać się analogii do motywu stworzenia pojawiającego się w uzasadnieniu konieczności zachowywania szabat w Wj 20, 8–11. Wyjście z Egiptu oznaczało w rzeczywistości utworzenie ludu Bożego jako narodu. Gdy Izraelici byli jeszcze niewolnikami w Egipcie i nie mieli wyznaczonego dnia odpoczynku od nieustannej i żmudnej pracy, Boże wyzwolenie uczyniło z nich naród, w którym szabat spełniał funkcję dnia odpoczynku, kiedy z dziękczynieniem wspomniano to wielkie wydarzenie. [...] Powód, dla którego Izraelici powinni zachowywać szabat, jest jasny: Bóg uwolnił Izraelitów z Egiptu i każdy szabat powinien być dla nich przypomnieniem, że jest On Bogiem wyzwolenia².

Na podstawie Biblii rabini sformułowali 1521 zasadę związaną ze świętowaniem Szabat³. Najbardziej znanym przykazaniem jest zakaz wykonywania „jakiegokolwiek pracy” umotywowany tym, że „w sześciu dniach uczynił Pan niebo i ziemię, morze i wszystko, co w nich jest, a siódmego dnia odpoczął” (Wj 20, 10–11). Pojęcie „jakiegokolwiek pracy” nie zostało jednak ściśle określone przez prawodawcę, stąd późniejsze kontrowersje i spory, których echo można zauważyć również w tekstach Ewangelii⁴. Talmud Babiloński w traktacie *Szabat* 6b wspomina o 39 czynnościach zakazanych w szabat.

Nowak podkreśla, że instytucja szabat i związane z nią obrzędy oprócz wymiaru ściśle religijnego stanowiły czynniki budujące ścisłą wspólnotę oraz kształtujące w istotny sposób tożsamość członków wspólnoty żydowskiej⁵.

1 Np. M. Rosik, *Jezus a judaizm w świetle Ewangelii według św. Marka*, Vocatio, Warszawa 2004, s. 170–181; *The Cambridge History of Judaism*, t. 1–8, Cambridge University Press, Cambridge 1984–2018.

2 P. Przyborek, *Szabat w Lukaszowej narracji o nauczaniu Jezusa w synagodze w Nazarecie* (4, 16–30), „Studia Gdańskie” 31 (2012), s. 47–65.

3 V. Buksbazen, *Ewangelia zawarta w świętach Izraela*, Wyższe Baptistyczne Seminarium Teologiczne, Warszawa 2005, s. 75.

4 M. Rucki, *Uzdrowienie niewidomego – podwójny dowód boskości Jezusa Chrystusa*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 24 (2016) nr 2, s. 23–38.

5 D. Nowak, *Ktizeologiczna perspektywa uzdrowienia w szabat człowieka z uszlą ręką* (Łk 6, 6–11), „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 31 (2011), s. 195–212.

Encyklopedia żydowska opisuje tradycyjny początek domowej liturgii szabatowej następująco:

Po zakończeniu [przedwieczornego] nabożeństwa w synagodze słowami modlitwy *Kadisz sierocy*, obecni spieszenie wracali do domu, gdzie natychmiast po przekroczeniu progu recytowali modlitwę „Pokój wam, aniołowie służebni” (por. traktat *Szabat* 119b opisujący powody, dla których aniołowi są witani). Przed tą modlitwą wypowiada się powitanie „Dobrego szabat”, którym również wracający wymieniają się z napotkanymi po drodze przechodniami. Dalej następuje recytacja przez męża wersetów Księgi Przysłów, zaczynając od 31, 10 wysławiających dobrą żonę i gospodynię, po czym rodzice błogosławią młodszych członków rodziny. Starsi synowie otrzymali błogosławieństwo już w synagodze, gdzie rabin pobłogosławił wszystkich młodych członków wspólnoty. Z reguły każda rodzina przyjmuje jako gościa kogoś obcego, spotkanego w synagodze i zaproszonego do wspólnego świętowania Szabat⁶.

Rabin Shraga Simmons wyjaśnia wyjątkowe znaczenie świętowania szabat u w sposób następujący:

Szabat znajduje się w samym centrum żydowskiej świadomości. To jest jedyny obrzęd, którego przestrzeganie jest wpisane w Dziesięcioro Przykazań. I jest jednym z największych źródeł żydowskiej inspiracji⁷.

Dalej rabin Simmons opisuje najważniejsze czynności, związane z obchodami szabat u:

1. zapalenie świec jako ponadczasowy symbol judaizmu,
2. uhonorowanie szabat u poprzez przygotowanie najsmaczniejszych dań, odświętne ubrania i świąteczny wystrój domu,
3. *kiddusz* (błogosławieństwo wina) i posiłki świąteczne, zawierające w sobie takie czynności liturgiczne, jak modlitwa, odczytanie fragmentów Pisma Świętego, udzielenie błogosławieństwa dzieciom, obmycie rąk, dyskusja nad Torą oraz końcowe dziękczynienie za spożyty posiłek,
4. odpoczynek szabat u powiązany z przyjemnością,

⁶ *Jewish Encyclopedia*, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12962-sabbath> (17.12.2017).

⁷ S. Simmons, *Shabbat*, <http://www.aish.com/jl/jewish-law/daily-living/36-Shabbat.html?s=srcon> (17.12.2017).

5. modlitwa – zarówno ta rozpoczynająca szabat w gronie rodzinnym, jak i później udział w nabożeństwie przedpołudniowym (*szacharit*) w synagodze.

Z reguły wszystkie teksty liturgiczne w judaizmie są recytowane śpiewnie, co nadaje im dodatkowego kolorytu.

2. Liturgia powitania szabat w księdze *Sefer habrachot*

Księga *Sefer habrachot*⁸ jest typowym zbiorem modlitw recytowanych w czasie modlitwy rodzinnej. Błogosławieństwa wypowiedziane w czasie liturgii powitania szabat w rodzinie są umieszczone w pierwszym rozdziale (s. 11). Początek rozdziału ilustruje zdjęcie, na którym widnieje złoty kielich inkrustowany srebrem wykonany w Augsburgu (Niemcy) w roku 1737, obecnie przechowywany w muzeum w Jerozolimie. Poniżej kielicha między dwiema świecami widnieje cytat z Księgi Rodzaju (2, 3): „Wtedy Bóg pobłogosławił ów siódmy dzień i uczynił go świętym; w tym bowiem dniu odpoczął po całej swej pracy, którą wykonał, stwarzając”. Werset ten jest recytowany w ramach błogosławieństwa nad kielichem wina.

Na s. 13 umieszczono krótkie wprowadzenie w postaci odpowiedzi na kolejne pytania:

- Co wyraża zapalenie świec szabasowych?
- Czemu służy i jakie ma znaczenie uświęcenie kielicha z winem?
- Jakie jest znaczenie posiłków w szabat?

Pod względem relacji rodzinnych odpowiedź na trzecie pytanie jawi się bardzo interesująco. Przede wszystkim przypomina się, że w szabat należy spożyć trzy posiłki – jeden w piątkowy wieczór i dwa w ciągu sobotniego dnia⁹. Należy spożywać najsmaczniejsze potrawy: „mięso, ryby i wszystko, co człowiek lubi”, a także śpiewać pieśni związane z szabatem i rozmawiać o Torze, szczególnie omawiając czytanie przewidziane na dany tydzień. Jak wiadomo,

8 Pełna nazwa księgi: *Sefer habrachot leszabatot wechagim bemiszpacha* [Księga błogosławieństw na szabaty i święta w rodzinie], Matan Amnujot, Tel-Awiv 2006.

9 Miszna sugeruje, że w starożytności spożywano z reguły dwa posiłki dziennie, co czyniło szabat wyjątkowym dniem, w którym spożywano trzy posiłki; niektórzy rabini nawet domagali się, by w szabat posiłków było cztery – por. *The Cambridge History of Judaism*, t. 4, *The Late Roman-Rabbinic Period*, ed. S. T. Katz, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 562.

posiłek zawsze jest swoistym rytuałem, zachęcającym do budowania szczególnego rodzaju wspólnoty komunikacyjnej podczas spotkań przy stole¹⁰.

Szczególny nacisk kładzie się na to, że posiłek w piątkowy wieczór rozpoczyna się od błogosławieństwa nad „dwoma chlebami” (לחם מישנה *lechem miszne*), czyli nad dwiema plecionymi chałkami. Chałki te stanowią upamiętnienie bądź urzeczywistnienie sobotniego cudu, jakiego doświadczali praojcowie na pustyni: „Patrzcie! Pan nakazał wam szabat i dlatego w szóstym dniu dał wam pokarm na dwa dni” (Wj 16, 29)¹¹. Rodzina żydowska, spożywając posiłki w szabat, ma przeżywać na nowo to samo doświadczenie opieki Boga nad Izraelem, jakie miało miejsce w czasie 40 lat wędrówki na pustyni. Redaktorzy zachęcają, by w domu było dużo owoców i słodczy, a szabat obchodzono w atmosferze spokoju (מנוחה *menucha*) i studiowania Tory.

3. Błogosławieństwo i zapalenie świec

Od strony 14 zaczynają się teksty błogosławieństw recytowanych podczas liturgii powitania szabat, której początkiem jest zapalenie świec. Podane jest osobno błogosławieństwo dla szabat, a osobno dla dni świątecznych. Najpierw redaktorzy umieścili objaśnienie: „W wieczór szabat¹² kobieta zapala świece, po czym wypowiada błogosławieństwo”, i następnie jest podany tekst błogosławieństwa: „Błogosławiony jesteś, Panie Boże nasz, Królu wszechświata, który nas uświęciłeś swoimi przykazaniami i nakazałeś nam zapalać świece szabat”. Dalej jest komentarz: „W pierwszym dniu Paschy, Pięćdziesiątnicy, w oba dni Nowego Roku, w pierwszym dniu Święta Namiotów oraz w Szemini Aceret¹³, po zapaleniu świec wypowiadamy błogo-

10 M. Bieńko, *Relacje rodzinne w genderowym i międzypokoleniowym obszarze praktyk kulinarnych*, [w:] *Role rodzinne. Między przystosowaniem a kreacją*, red. nauk. I. Przybył, A. Żurek, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2016, s. 97–110.

11 W podobny sposób wyjaśnia symbol dwóch chałek De Vries: „Owe dwa chleby powinny wskazywać na naukę płynącą z podwójnej porcji manny: iż mianowicie Bóg może także i w ciągu sześciu dni darzyć tak obficie, aby starczyło na dzień siódmy!” (S. P. De Vries Mzn., *Obrzędy i symbole Żydów*, przekł. z niderl. i oprac. A. Borowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001, s. 96).

12 Czyli piątkowy wieczór rozpoczynający szabat.

13 *Szemini Aceret*, dosł. „ósmego dnia podsumowujący”, to nazwa ostatniego ósmego dnia przebywania w szałasach podczas święta Namiotów (hebrajska nazwa *Sukkot*), pierwotnie osobne święto, ale w okresie Drugiej Świątyni dołączone do obchodów *Sukkot* (R. Goodman, *Teaching Jewish Holidays: History, Values, and Activities*, A.R.E. Publishing, Denver 1997, s. 80).

sławieństwo”. Tekst błogosławieństwa brzmi: „Błogosławiony jesteś, Panie, Boże nasz, Królu wszechświata, który zachowałeś nas przy życiu, utrzymałeś nas i doprowadziłeś to tego czasu”¹⁴.

Księga *Sefer habrachot* nie zawiera żadnych dalszych wskazówek związanych z zapalaniem świec, podkreśla jednak, że czynność tę wykonują zawsze kobiety. Zazwyczaj jest to pani domu, ale czasami również inne członkinie rodziny zapalają świece¹⁵. Będąc na powitanie szabatu w synagodze ortodoksyjnej w Budapeszcie, obserwowałem, jak wszystkie kobiety i dziewczęta wyszły do przodu i każda zapaliła po dwie świece, po czym każda przez chwilę się modliła w ciszy, wykonując charakterystyczne gesty. Symbolikę tej modlitwy pięknie objaśnia De Vries:

Światła Szabatu już płoną. Także i tutaj matka wypowiada nad nimi formułę poświęcającą. Trzyma ona swoje obydwie ręce przez chwilę pomiędzy światłem a swoimi oczyma, dłońmi zwrócone w stronę światła, zamyka oczy i wypowiada po hebrajsku odpowiednie dziękczynienie. Następnie odsuwa ręce sprzed światła. Kiedy otwiera oczy, wówczas jakby po raz pierwszy wstępowało w nią światło Szabatu. Następnie rozpościera ręce w lewo i w prawo i rozsiewa światło Szabatu po całej izbie, po wszystkich jej kątach.

Królowa wchodzi do wnętrza: to Szabat¹⁶.

W sposób mniej poetycki i bardziej praktyczny o roli kobiety wypowiadają się redaktorzy modlitewnika *Szaarej tfila*:

Zapalanie Szabatowych świec to przywilej i obowiązek pani domu (jeśli jest nieobecna lub z jakiegoś powodu nie może zapalić świec, wówczas pan domu sam zapala świece). Przyjęło się zapalanie dwóch świec, z których każda odpowiada przykazaniom Tory: „Pamiętaj o dniu Szabatu” [Wj 20, 8] i „Przestrzegaj dzień Szabatu” [Pwt 5, 12] (według innych komentarzy, jedna

14 Polskie tłumaczenia tych słów w różnych źródłach się różnią, np. „Błogosławiony jesteś Ty, Haszem, nasz Bóg, Król świata, że dał nam dożyć i utrzymał nas, i przywiódł nas do tego czasu” (*Zemirof Pardes Lauder. Pieśni szabatowe i Błogosławieństwo po jedzeniu*, red. S. Pecaric, Stowarzyszenie Pardes, Kraków 2002, s. 74), albo „Pochwalonyś Ty, Wiekuisty, Boże nasz, Królu wszechświata, który nam dał dożyć i utrzymał nas i dał nam doczekać pory tej” (*Hagada. Opowiadania o wyjściu Izraelitów z Egiptu na dwa pierwsze wieczory święta Pesach*, M. Zalcman, Wiedeń 1927, s. 8).

15 Chana Raizel Zaklikowski uważa, że zapalanie świec przez dziewczynki było powszechnym zwyczajem, który zanikł po I wojnie światowej. Według niej Rebekka zapalała świece w domu ojca jeszcze zanim została żoną Izaaka – por. http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1221742/jewish/Do-Young-Girls-Light-Shabbat-and-Holiday-Candles.htm (17.12.2017).

16 S. P. De Vries Mzn., *Obřędy i symbole Żydów*, dz. cyt., s. 94.

świeca jest na cześć męża, a druga na cześć żony). Ponieważ uważa się, że Szabat zaczyna się od momentu zapalenia świec, [...] ustalono następujący porządek ich zapalania: kobieta zapala świecę, następnie przykrywa oczy rękami (wiele z nich przedtem przesuwa ręce ku świecom), a następnie wypowiada błogosławieństwo, otwiera oczy i patrzy na świecę [...]. Wiele kobiet po zapaleniu świec wypowiada krótką modlitwę w języku ojczystym, zawierającą osobiste prośby skierowane do Boga¹⁷.

Generalnie uważa się, że kobieta obejmuje swoją modlitwą rodzinę, swoją wspólnotę, miasto, kraj i cały świat. Odzwierciedla to tekst dodatkowej modlitwy umieszczonej dalej w analizowanej księdze *Sefer habrachot* w dwóch wersjach (według tradycji zachodniej *aszkenaz* oraz wschodniej *sfarad*):

Oby było Twoją wolą, Panie, mój Boże i Boże moich ojców, byś okazał miłosierdzie mnie (mojemu mężowi, moim synom i moim córkom, mojemu ojcu i mojej matce) i wszystkim moim bliskim. Obdarz nas i cały Izrael dobrym i długim życiem, wspomnij nas ku dobru błogosławieństwem, obdarz nas odkupieniem, zbawieniem i miłosierdziem, pobłogosław nas wielkim błogosławieństwem, a nasze domy pokojem, by Twoja chwała mogła zamieszkać wśród nas. Spraw, bym była godna wychować dzieci i wnuki na mądrych i rozumnych, kochających Pana i bojących się Boga ludzi prawdy, święte potomstwo przywiązane do Boga i niosące światu światło Tory, czyniące dobro i pełniące wszelką służbę dla Stwórcy. Wysłuchaj, proszę, mojego błagania w tym czasie, ze względu na nasze pramatki Sarę, Rebekeę, Rachelę i Leę, i nie dopuść nigdy, by zgasło światło naszego życia. Rozjaśnij [nad nami] swoje oblicze, a będziemy zbawieni. Amen.

Uważa się, że modlitwa ta została ułożona przez kobiety¹⁸, w odróżnieniu od innych formułek, zazwyczaj układanych przez rabinów. Godne odnotowania są wymieniane tutaj więzi rodzinne, wstawiennictwo modlącej się kobiety oraz odwołanie się do więzi międzypokoleniowej z pramatkami całego Izraela.

Następnie na s. 15 w analizowanej księdze *Sefer habrachot* pod nagłówkiem *Błogosławieństwo dzieci* umieszczono trzy błogosławieństwa wypowiedane zazwyczaj nad dziećmi: „Niech Pan ci tak uczyni, jak Efraimowi i Manassesowi” (chłopcy), „Niech Pan ci tak uczyni, jak Sarze, Rebecce, Racheli i Lei” (dziewczynki), po czym następuje Błogosławieństwo Aaronowe (Lb 6, 24–26): „Niech cię Pan błogosławi i strzeże. Niech Pan rozpromieni oblicze swe nad tobą,

17 *Sidur szaarej tfila (nusach aszkenaz)*, ed. P. Polonski, Machanaim, Jeruzalem 5767 (2008), przypis na s. 459.

18 Zob. np. L. Palatnik, *Candle Lighting: How To*, <http://www.aish.com/sh/ht/fn/48965051.html> (17.12.2017).

niech cię obdarzy swą łaską. Niech zwróci ku tobie oblicze swoje i niech cię obdarzy pokojem”.

Błogosławieństwo dzieci jest świetną okazją do odczucia wzajemnej bliskości, życzliwości i miłości. Jak ujmuje to Fox:

To błogosławieństwo jest udzielane różnie w różnych rodzinach. W niektórych domach tradycyjnych tylko ojciec błogosławi dzieci. W innych rodzinach oboje rodziców wypowiadają błogosławieństwo albo jednocześnie, albo jedno po drugim. W niektórych domach matki błogosławią dziewczynki, a ojcowie chłopców.

Zazwyczaj osoba udzielająca błogosławieństwa kładzie obie ręce na głowie dziecka. Niektórzy rodzice błogosławią kolejno każde dziecko – od starszego do najmłodszego. Inni udzielają błogosławieństwa najpierw wszystkim dziewczynkom, a potem wszystkim chłopcom.

Niektórzy rodzice po udzieleniu dzieciom błogosławieństwa szeptem mówią coś dziecku, np. chwając je za coś, co dziecko zrobiło w ciągu tygodnia, lub po prostu udzielając zachęty lub okazując miłość. Prawie w każdej rodzinie po błogosławieństwie następują pocałunki i uściski¹⁹.

Błogosławieństwo chłopców nawiązuje do historii Józefa, który przyprowadził swoich synów Efraima i Manasses do swojego ojca Jakuba (Izraela) z prośbą o udzielenie im błogosławieństwa. Tekst biblijny relacjonuje, że Jakub „pobłogosławił ich tymi słowami: Twoim imieniem Izrael będzie sobie życzył błogosławieństwa, mówiąc: Niechaj ci Bóg tak uczyni, jak Efraimowi i Manassesowi!” (Rdz 48, 20). W kontekście czułości i dotyku (nakładanie rąk) dziecko słyszy od rodziców słowa wypowiedziane ponad 3,5 tys. lat temu przez praprzodka, od którego cały naród Izraela bierze swoje imię. Z pewnością w ten sposób jest bardzo umacniane poczucie wspólnoty i tożsamości.

4. Powitanie aniołów i pochwała dla pani domu

Dalej na s. 16 w księdze *Sefer habrachot* znajduje się pieśń *Szalom alechem* stanowiąca jakby powitanie aniołów będących sługami Najwyższego. Wielu autorów uważa, że pieśń ta powstała w XVI stuleciu w środowisku

19 T. Fox, *Blessing the Children*, <https://www.myjewishlearning.com/article/blessing-the-children/> (17.12.2017).

kabalistów²⁰ miasta Safed (Cfat) w Izraelu pod wpływem następującego nauczania talmudycznego:

Naucza się, że rabin Jose, syn Judy, mówił: „Dwaj aniołowie służebni towarzyszą człowiekowi w piątkowy wieczór [w drodze] z synagogi do domu, jeden dobry, a drugi zły. Kiedy człowiek wchodzi do domu i widzi świecącą lampę, nakryty stół i przygotowane miejsca do siedzenia, dobry anioł woła: Oby tak było też w następny szabat! – na co zły anioł zmuszony jest odpowiedzieć: Amen. Lecz w przeciwnym wypadku [kiedy dom jest nieprzygotowany], zły anioł woła: Oby tak było też w następny szabat! – na co dobry anioł zmuszony jest odpowiedzieć: Amen”²¹.

Na końcu pieśni są przytoczone wersety z Pisma Świętego: „bo swoim aniołom dał rozkaz o tobie, aby cię strzegli na wszystkich twych drogach” (Ps 91, 11) oraz: „Pan będzie strzegł twego wyjścia i przyjscia teraz i po wszystkie czasy” (Ps 121, 8).

Sam tekst w żaden sposób nie zawiera odniesień do relacji w rodzinie, jednakże kontekst rodzinny, na który wskazuje Talmud, jest bardzo wyraźny. Tradycyjnie bowiem pani domu odpowiadała za właściwe przygotowanie posiłku oraz całego wystroju w domu, a także za zachowanie najważniejszych elementów związanych z wypełnieniem przykazań. *Encyklopedia żydowska* przytacza słowa rabina Jakuba ben Aszera (ok. 1269–ok. 1343) z pracy *Orach chaim*²² (אורח חיים *Styl życia*): „Przed zmierzchem głowa rodziny pyta się [żony]: czy odłożyłaś dziesięcinę? Czy zrobiłaś *eruw* i oddzieliłaś *chałę*? Po uzyskaniu twierdzących odpowiedzi mówi: «W takim razie zapalaj światła [szabatowe]»”²³. Zatem w gestii kobiety było przygotowanie wszystkiego tak, by „wizyta aniołów”, do której odnosi się modlitwa *Szalom alejchem*, nie obróciła się na szkodę rodziny.

Dlatego też jakby logiczną konsekwencją powitania aniołów jest uznanie i pochwała dla pani domu, która stworzyła rodzinie możliwość wypełnienia przykazań związanych ze świętowaniem szabat u. Tę pochwałę w postaci tekstu Prz 31, 10–31 recytuje lub śpiewa mąż. Eisenberg podkreśla, że ta pieśń

20 Zob. np. A. Rosenberg, *Jewish Liturgy as a Spiritual System. A Prayer-by-Prayer Explanation of the nature and meaning of Jewish worship*, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland 2004, s. 152.

21 Talmud Babiloński, traktat *Szabat*, 119b.

22 Dzieło to jest dostępne w Internecie w języku hebrajskim na stronie https://www.sefaria.org/Shulchan_Arukh,OrachChayim?lang=bi (17.12.2017).

23 Cyt. za: *Jewish Encyclopedia*, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12962-sabbath> (17.12.2017).

docenia w kobiecie takie walory, jak poczucie godności, zdobycie uznania w społeczności, praktyczność, pracowitość, mądrość i dobroć w wypowiedziach, a także pewność i optymizm w zmaganiu się z problemami życiowymi. Taką żonę docenia małżonek i ufa jej, a synowie otaczają ją szacunkiem²⁴.

Shurpin zaznacza, że najprawdopodobniej zwyczaj śpiewania tego hymnu w szabatowy wieczór wywodzi się ze szkoły kabalistów w Safed, a jeden z najwcześniejszych modlitewników zawierających Prz 31, 10–31 to *Sidur* rabina ha-Lewiego Horowitza (1565–1630)²⁵. Podaje też, że jedna z tradycji rabinicznych przypisuje ten hymn patriarsze Abrahamowi, który miał go napisać jako pochwałę swojej żony Sary, a inna z kolei uważa za autora króla Salomona, który wysławia w nim swoją matkę, królową Batszebę. Przytacza też midrasz przypisujący 22 wersety Prz 31, 10–31 dziewiętnastu poszczególnym wielkim kobietom Izraela. Niewątpliwie te podania i interpretacje pogłębiają wpływ recytowanego hymnu o dzielnej niewieście na umocnienie relacji w rodzinie, bez względu na inne opinie, odczytujących w symbolu „dzielnej niewiasty” koronę Tory, królową Sobotę, oblubienicę Sobotę i nawet duszę ludzką umocnioną przez Ducha Bożego.

5. *Kidusz* i posiłek

Następna strona w księdze *Sefer habrachot* jest zatytułowana *קידוש ליל שבת Kidusz piątkowego wieczoru* (dosł. *Kidusz nocy szabatu*). Samo pojęcie „kidusz” zazwyczaj tłumaczy się jako „uświęcenie”, słowniki zazwyczaj wyjaśniają je jako nazwę odnoszącą się właśnie do tego obrzędu: „modlitwa odmawiana przez głowę rodziny nad kielichem wina w wieczór rozpoczynający szabat lub inne święto, powtarzana następnego dnia rano”²⁶. *Encyklopedia żydowska* podaje, że rabini na podstawie wersetu Wj 20, 8 o uświęceniu szabatu ustanowili ceremonię tego uświęcenia polegającą na recytowaniu tej modlitwy z kielichem wina w rękę²⁷. Według traktatu *Szabat* 86a uświęcenie polega na

24 R. L. Eisenberg, *The JPS Guide to Jewish Traditions*, Jewish Publication Society, Philadelphia 2004, s. 129.

25 Y. Shurpin, *Why Sing Eishet Chayil on Friday Night?*, http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3390021/jewish/Why-Sing-Eishet-Chayil-on-Friday-Night.htm (17.12.2017).

26 A. Cała, H. Węgrzynek, G. Zalewska, *Historia i kultura Żydów polskich. Słownik*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2000, s. 155.

27 <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12962-sabbath> (17.12.2017).

tym, że o świętości szabat u mówi się głośno. Tradycyjnie uważa się, że liturgia uświęcenia została sformułowana przez tzw. Wielkie Zgromadzenie w czasach tuż po powrocie z wygnania Babilońskiego (traktat *Berachot* 33a), a potwierdza to fakt, że już w czasach Hillela i Szammaja (I wiek przed Chrystusem) toczyły się wśród rabinów żywe dyskusje na ten temat²⁸.

Encyklopedia żydowska informuje, że kidusz składa się z dwóch błogosławieństw: wina i dnia sobotniego. Przedtem recytuje się fragment Rdz 2, 1–3 zgodnie z sugestią rabinów Talmudu, że każdy recytujący te wersety staje się jakby partnerem Pana Boga w dziele stworzenia (*Szabat* 119b).

W księdze *Sefer habrachot* pod nagłówkiem *Kidusz piątkowego wieczoru* znajduje się wskazówka redakcyjna, że należy napełnić kielich winem i recytować na stojąco, trzymając go w prawej ręce. Przed fragmentem Rdz 2, 1–3 umieszczono słowa wypowiedziane szeptem w tradycji *aszkenaz* kończące werset 1, 31: „I był wieczór i był poranek – dzień szósty”. I dalej:

W ten sposób zostały ukończone niebo i ziemia oraz wszystkie jej zastępy [stworzeń]. A gdy Bóg ukończył w dniu szóstym swe dzieło, nad którym pracował, odpoczął dnia siódmego po całym swym trudzie, jaki podjął. Wtedy Bóg pobłogosławił ów siódmy dzień i uczynił go świętym; w tym bowiem dniu odpoczął po całej swej pracy, którą wykonał stwarzając (Rdz 2, 1–3).

Następnie są słowa wypowiedziane przez głowę rodziny: „Za pozwoleniem²⁹, panowie: (obecni odpowiadają:) na zdrowie!” (*sfarad*) | „Za pozwoleniem, mistrzowie, nauczyciele i panowie!” (*aszkenaz*), po których następuje błogosławieństwo wina: „Błogosławiony jesteś, Panie Boże nasz, Królu wszechświata, który stworzyłeś owoc winorośli”.

Dalsza partia tekstu stanowi właściwe uświęcenie szabat u zgodnie z talmudycznym rozumieniem przykazania z Księgi Wyjścia 20, 8:

„Błogosławiony jesteś Ty, Haszem, Bóg nasz, Król świata, który uświęcił nas swoimi przykazaniami, upodobał nas sobie i Szabat swój święty w miłości i łasce dał nam [w dziedziectwie], na pamiątkę dzieła Stworzenia. **To jest dzień** najważniejszy wśród Świętych Zgromadzeń, pamiątka Wyjścia z Egiptu. **Bo nas wybrałeś i nas uświęciłeś spośród wszystkich narodów**. A Twój

²⁸ <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9307-kiddush> (17.12.2017).

²⁹ Hebrajskie słowo סברי *sawre* może oznaczać „z waszego pozwolenia” albo „uwaga” – por. H. H. Donin, *To pray as a Jew. A guide to the prayer book and the synagogue service*, Basic Books, New York 1991, s. 324.

święty Szabat w miłości i w lasce dałeś nam [w dziedzictwie]. Błogosławiony jesteś Ty, Haszem, uświęcający Szabat”³⁰.

Pogrubione fragmenty są w księdze *Sefer habrachot* wyróżnione na czerwono i oznaczone jako przynależne do tradycji aszkenazyjskiej.

W tym miejscu należy wyjaśnić, że polskie słowo „pamiętka” niezbyt dobrze oddaje sens hebrajskiego זיכרון *zikaron* dwukrotnie występującego w tym błogosławieństwie.

Sposób, w jaki Żydzi obchodzą szabat, ukazuje ich rozumienie pojęcia *zikaron* jako urzeczywistnienia. W tym dniu Żyd rzeka się władzy nad światem materialnym i ponownie uświadamia sobie, że nie jest stwórcą, tylko „posiadaczem, zarządcą, przetwórcą”. W mentalności żydowskiej Bóg jest panem wszechświata, który dał ludziom władzę nad ziemią. Człowiek powinien przekształcać oblicze ziemi według własnych potrzeb i możliwości, jak napisano: „Niebo jest niebem Pana, synom zaś ludzkim dał ziemię” (Ps 115, 16). Szabat natomiast jest dniem, w którym człowiek nie ma władzy nad rzeczami, jakby zwracając tę władzę Bogu. Wyrzekając się nawet takich czynności jak zdmuchnięcie świec czy usunięcie świecznika ze stołu, Żyd wyrzeka się wszelkiej władzy nad stworzeniem, ponieważ jedynym władcą wszystkiego jest Bóg³¹.

Oznacza to, że świętując Szabat, żydowska rodzina nie tyle przypomina sobie o jakichś wydarzeniach, ile urzeczywistnia je poprzez konkretne czynności. Rabin S. R. Girsch opisał tę ideę następująco:

Władza człowieka nad światem przejawia się w tym, że człowiek przekształca otaczający świat dla swoich potrzeb. Tę władzę człowiek może realizować w ciągu sześciu dni, ale w Siódmym dniu on nie ma władzy nad żadną rzeczą. W ten sposób jest ogłaszane, że nie człowiek jest rzeczywistym władcą świata, jak napisano w Psalmie: „Do Pana należy ziemia i to, co ją napełnia” [Ps 24, 1]. Dlatego w każdy Szabat mamy obowiązek „zwracać” Mu władzę nad światem, byśmy stale pamiętali, że ziemia jest użyczona nam do użytku [tymczasowego]³².

Inaczej mówiąc, Żydzi nie dlatego nie wykonują żadnej pracy, że im nie wolno, tylko dlatego, że w tym dniu cała władza nad rzeczami materialnymi

30 Tekst polski przytaczam za: *Zemirot Pardes Lauder. Pieśni szabatowe i Błogosławieństwo po jedzeniu*, dz. cyt., s. 41-42.

31 Mor Severius Moses, M. Rucki, M. Abdalla, *Eucharystyczna obecność Chrystusa w rozumieniu liturgicznym Kościoła Antiocheńskiego*, „Liturgia Sacra” 22 (2016) nr 1, s. 43-67.

32 Cyt. za: *Sidur szaarej tfila*, komentarz na s. 462.

rzeczywiście powraca do Boga. Odpoczynek Szabat u staje się rzeczywistością, w której rodzina bierze udział.

Po tych słowach uświęcenia następuje obmycie rąk z odmówieniem odpowiedniej formuły: „Błogosławiony jesteś, Panie Boże nasz, Królu wszechświata, który nas uświęciłeś swoimi przykazaniami i nakazałeś nam³³ obmycie rąk”.

Obmycie rąk nie jest związane z czynnościami higienicznymi, tylko z czystością rytualną. Obmycie jest wykonywane przez polewanie rąk z naczynia z dwoma uchwytami (by obmytą ręką nie chwycić za część, której dotykała przed chwilą ręka nieobmyta), przy czym pięść musi być rozluźniona (por. Mk 7, 3). *Encyklopedia żydowska* wyjaśnia, że:

Rytuał obmycia rąk nie jest wyraźnie nakazany przez Biblię, ale został wyprowadzony przez rabinów (*Chulin* 106a) z wersetu Kpł 15, 11, w którym jest mowa o tym, że człowiek cierpiący z powodu nieczystości swoim dotykiem czyni człowieka nieczystym, jeśli nie umyje uprzednio rąk wodą (lub się nie wykąpie). W Ps 26, 6 są słowa: „Umywam moje ręce na znak niewinności i obchodzę Twój ołtarz, Panie”, które sugerują, że obmycie rąk powinno nastąpić przed wykonaniem świętych czynności. Ta forma obmycia jest jedną z tych, które przetrwały w niezmienniej formie i są praktykowane przez większość żydów. Przed każdym posiłkiem, gdzie podaje się chleb, ręce muszą być obmyte i odpowiednie błogosławieństwo wypowiedziane. Również przed modlitwą należy obmyć ręce, a także po każdej czynności cielesnej powodującej nieczystość i po dotknięciu nieczystego przedmiotu³⁴.

Nie jest to bez znaczenia dla relacji rodzinnych. Cała rodzina bowiem uczestniczy w akcie uświęcenia zanim przystąpi do posiłku. Jest to czynnik jednoczący rodzinę „zanurzającą się” w sacrum.

Po obmyciu rąk odmawia się błogosławieństwo nad chlebem: „Błogosławiony jesteś, Panie Boże nasz, Królu wszechświata, który wyprowadzasz chleb z ziemi”. W księdze *Sefer habrachot* nie ma żadnych wskazówek, jak to powinno być wykonywane, opisuje to De Vries:

Zdejmuje się przykrycie z chleka; obydwie *chalot* unosi się do góry przy akompaniamencie modlitwy wychwalającej Stwórcę, „który sprawia, iż ziemia wydaje pokarm chlebowy”. Jeden

33 Mimo że zwyczaj obmywania rąk był przedmiotem kontrowersji już w czasach Jezusa (np. Mk 7, 2–5), uważa się, że Mędrcy go wyprowadzili z Tory i ustanowili w imieniu Tory na mocy nadanych im uprawnień, podobnie jak zapalenie świec.

34 <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/338-ablution> (17.12.2017).

z chlebów się rozcina, łamie. Ojciec bierze kawałek, macza w soli i obdziela nim każdego z siedzących wokół. Teraz wieczerza może się już rozpocząć³⁵.

Łatwo zauważyć, że i tutaj następuje szczególnie moment podkreślający więzi rodzinne i w pewnym sensie rolę ojca rodziny jako osoby zdobywającej dla wszystkich chleb w pocie oblicza (por. Rdz 3, 17).

W księdze *Sefer habrachot* umieszczono wskazówkę redakcyjną, że każdy musi otrzymać kawałek nie mniejszy niż oliwka. Jest to ustalona przez rabinów najmniejsza ilość pokarmu, który uważa się za spożyty. Mniejsze ilości nie kwalifikują się do tego pojęcia. Po tym komentarzu znajdują się słowa: „Posiłek szabatowy”. Jak już wspomniano, posiłek ten jest najbardziej uroczystym i radosnym spotkaniem rodzinnym, podaje się najsmaczniejsze dania i nie rozmawia się o codziennych problemach.

Doniosłe znaczenie wspólnego posiłku dla umocnienia rodziny jest oczywiste i szeroko omawiane. Według danych umieszczanych w Internecie ponad 80 proc. Polaków docenia wspólny posiłek jako czynnik więziotwórczy³⁶. Przytoczę tylko krótki fragment z opracowania Więczkowskiej:

Gdy zasiądziemy razem do stołu, bez telewizji i telefonów komórkowych, będziemy mieć okazję nawiązać lepsze i trwalsze relacje z dziećmi. Wspólny posiłek oraz rozmowy przy nim staną się centrum kultury domowej. Będzie to miejsce sympatycznych spotkań, które dostarczą domownikom wielu pozytywnych emocji, miejsce dzielenia się i tworzenia więzi. Jest to szczególnie istotne w perspektywie jakże częstego dziś budowania kultury rodzinnej wokół telewizora. [...] Rodzina skupiona wokół stołu to rodzina żywa, serdeczna, żyjąca sprawami innych³⁷.

Te wszystkie czynniki są tym mocniejsze w przypadku posiłku szabatowego, im bardziej rodzina uświadamia sobie *sacrum* czasu i przestrzeni. Z pewnością powtarzany cyklicznie raz w tygodniu wspólny posiłek jako rytualne spotkanie w celu wspólnego odpoczynku i przyjemnego spędzenia czasu po tygodniu pracy mocno utrwała wszystkie wymienione przez Więczkowską pozytywne strony każdego wspólnego posiłku.

35 S. P. De Vries Mzn., *Obrzędy i symbole Żydów*, dz. cyt., s. 97.

36 Np. strona <https://www.sosrodzice.pl/dlaczego-wspolne-posilki-sa-takie-wazne/> podaje 82 proc., a strona <http://www.cocacola.com.pl/dla-mediow/wspolny-posilek-tworzy-rodzinne-wiezi-raport-coca-cola-polacy-przy-stole> (21.12.2017) nieco więcej, bo 86 proc.

37 M. Więczkowska, *Co wciąga twoje dziecko?*, Wydawnictwo M, Kraków 2012, s. 35.

6. Pieśni szabat u

Dickinson pisał już ponad sto lat temu, że muzyka jest najbardziej społeczną sztuką, dlatego że stwarza najlepsze okazje do współdziałania³⁸. Friedmann, nazywając każde nabożeństwo w judaizmie „wydarzeniem muzycznym”, przytacza opinie wielu naukowców, którzy wykazali, że muzyka jednoczy ludzi, akcentuje znaczenie danej chwili i stwarza poczucie wspólnoty, powtarzana przy podobnych okazjach (określony czas i miejsce) pobudza wspólne wspomnienia, pomaga zdefiniować tożsamość i miejsce wspólnoty. Pieśni religijne mają dodatkowy walor, że harmonia słów i melodii wprowadza i umacnia prawdy wiary oraz wzorce zachowania³⁹.

Na stronie 20 jest mały nagłówek: *Pieśni szabat u*, a poniżej są teksty dwóch tradycyjnych pieśni: *Dror jikra* oraz *Jedid nefesz*. Wspólne śpiewanie stanowi nieodłączny element posiłku w piątkowy wieczór, choć nie używa się instrumentów muzycznych. Najprawdopodobniej wynika to stąd, że na instrumentach muzycznych grano w Świątyni Jerozolimskiej i od czasu jej zburzenia do chwili odbudowy w czasach mesjańskich religijni żydzi powstrzymują się od grania na instrumentach muzycznych w szabat⁴⁰. *Encyklopedia żydowska* podaje inne wyjaśnienie, mianowicie, że w szabat nie używa się instrumentów muzycznych z obawy przed tym, że ich rozstrojenie może spowodować wykonanie przy nich jakiejś pracy⁴¹. Wprowadzenie organów do nabożeństw sobotnich przez żydowskie kongregacje reformowane wywołało burzę dyskusji w środowiskach żydowskich, przy czym zdecydowana większość poprzestała na samym śpiewie. Podobnie nie używa się instrumentów muzycznych w czasie liturgii sobotniej w rodzinach, kiedy śpiewa się tradycyjne pieśni hebrajskie i aramejskie.

Pewna liczba hebrajskich pieśni przeznaczonych na piątkowy wieczór znalazła się w modlitewnikach służących do odprawiania nabożeństw domowych od bardzo dawna. Wiele tam prawdziwej poezji, ale też są okazy wierszoklectwa. Do prawie każdego z tych tekstów istnieją przypisane im w przeciągu stuleci melodie, których zresztą przypada po kilka na jeden tekst. Śpiewa się je

38 Za: J. L. Friedmann, *Social Functions of Synagogue Song. A Durkheimian Approach*, Rowman & Littlefield, Maryland–Plymouth 2012, s. 1.

39 Tamże, s. 3–4.

40 Y. M. Miller, *Angels at the Table: A Practical Guide to Celebrating Shabbat*, Continuum, London–New York 2011, s. 26.

41 <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/11241-music-synagogal> (17.12.2017).

podczas posiłku albo też po jego zakończeniu. Nie wszędzie wykonuje się wszystkie pieśni. Nie wszędzie też wybiera się do odśpiewania stale te same. W każdym jednak przypadku posiłek kończy się Psalmem 126 – który jest zwyczajnym psalmem biesiadnym przeznaczonym na szabat i na dni świąteczne – oraz odmówieniem modlitwy dziękczynnej⁴².

Hoffman, zaznaczając, że śpiewanie pieśni szabatowych z pewnością wywodzi się z dość powszechnego zwyczaju śpiewania pieśni po sutych posiłkach z użyciem alkoholu, wskazuje na istotny wyróżnik dotyczący szabatu:

Z jednej strony, *zmirot* [pieśni] przy stole w Szabat są najbardziej naturalną rzeczą na świecie: cóż może być bardziej oczywiste niż organizowanie świątecznego posiłku ze śpiewem? Z drugiej jednak strony, śpiewanie szabatowych [pieśni] *zmirot* samo w sobie stanowi unikatowe doświadczenie, istniejące od wielu wieków, choć niekoniecznie do samego początku, kiedy Żydzi po raz pierwszy zgromadzili się wokół stołu przy świątecznym posiłku. [...] To, że Żydzi zawsze spotykali się z Bogiem w czasie modlitwy, nie mówi nam nic o tym, co dzisiaj znamy jako nabożeństwa synagogalne, i podobnie zrozumienie stosunkowo uniwersalnego zwyczaju wspólnego śpiewania po obfitym świątecznym posiłku nic nie mówi o unikatowej praktyce liturgii domowej, polegającej na włączeniu pieśni po posiłku przy stole szabatowym⁴³.

Friedmann zwraca uwagę na to, że muzyka pobudza dwa usposobienia bezpośrednio związane ze świętowaniem szabatu: odpoczynek i pokój. Pisze o tym następująco:

Talmud wymienia muzykę wśród ludzkich słabości zdolnych odbudowywać pogodę ducha (Talmud Babiloński, traktat *Berachot* 57b). Ta cecha muzyki pojawia się w biblijnym opisie Saula i Dawida i leży u podstaw współczesnej muzykoterapii. W praktykowaniu judaizmu kojący efekt muzyki jest szczególnie ważny w Szabat, dzień specjalnie ustanowiony dla odpoczynku i pokoju⁴⁴.

W innej pracy ten sam autor, wskazując na siedem głównych funkcji śpiewanych modlitw w religijnym doświadczeniu judaizmu, wyodrębnił z nich trzy wyraźnie powiązane ze sferą społeczną: pouczającą (wprowadzanie

42 S. P. De Vries Mzn., *Obrzędy i symbole Żydów*, dz. cyt., s. 97.

43 L. A. Hoffman, *Shabbat Z'mirot*, [w:] *My People's Prayer Book. Traditional Prayers, Modern Commentaries*, t. 7: *Shabbat at home*, ed. L. A. Hoffman, Jewish Lights Publishing, Woodstock 2004, s. 23–29.

44 J. L. Friedmann, *Synagogue Song. An Introduction to Concepts, Theories and Customs*, McFarland, Jefferson 2012, s. 109.

i umacnianie nauczania religijnego), wspólnotową (wytwarzanie poczucia wspólnoty dzięki muzyce) oraz uniwersalną⁴⁵. Przeprowadza też ciekawą analizę poszczególnych śpiewów, które brzmią w synagogach reformowanych w piątkowy wieczór⁴⁶.

Podsumowanie

Analiza liturgii rodzinnej w szabat w świetle księgi *Sefer habrachot* pozwala wyodrębnić kilka czynników ważnych dla budowania więzi w rodzinach żydowskich rodzinnych bezpośrednio wynikających z wypowiedzianych błogosławieństw, jak i dostarczanych przez kontekst nieopisany w analizowanej księdze.

Pośród wypowiedzianych słów na szczególną uwagę zasługują następujące zwroty:

- „Bóg nasz” – podkreślenie wspólnotowej przynależności świętującej szabat rodziny do Boga (pierwsza osoba liczby mnogiej), bliskiej relacji z Nim,
- „błogosławiony jesteś” – szczególny sposób oddawania czci i wyrażania wdzięczności Bogu za poszczególne łaski,
- „uświęciłeś nas przykazaniami” – wspólnotowe doświadczenie uświęcenia rodziny poprzez spełnianie przykazań Bożych,
- „nakazałeś nam” – przykazanie Boże nadane wspólnocie żydowskiej reprezentowanej tutaj przez rodzinę nie tylko nie jest uciążliwe i trudne, ale przynosi radość i poczucie spełnienia,
- „zachowałeś nas przy życiu” (błogosławieństwo czasu wypowiedziane w dni świąteczne) – wyraża pełną zależność życia rodziny od Boga,
- „Oby było Twoją wolą, Panie” – typowy zwrot modlitewny uczący pokory w zwracaniu się do Boga: modlący się nie pragnie niczego, co nie byłoby zgodne z wolą Boga, tylko delikatnie sugeruje swoje życzenie,
- modlitwa za bliskich zawiera szereg zwrotów i zdań, budujących nadprzyrodzone (duchowe) więzi rodzinne w odniesieniu do Boga i przymierza zawartego przez Niego z przodkami modlącej się kobiety,

45 J. L. Friedmann, *Social Functions of Synagogue Song. A Durkheimian Approach*, dz. cyt., s. 142.

46 Tamże, s. 139–142.

- błogosławieństwo dzieci buduje więzi między rodzicami a dziećmi, umacnia poczucie tożsamości i łączności z pokoleniami przodków aż do czasów Jakuba-Izraela i pramatki Sary, czyniąc odległy przekaz biblijny osobistym doświadczeniem,
- „błogosławieństwo Aaronowe” wypowiedane przez ojca sugeruje jego rolę kapłana w rodzinie i umacnia poczucie przynależności i łączności z całym narodem i Przymierzem,
- „pokój wam, aniołowie służebni” – uczy uwzględniania świata duchowego w codziennym postępowaniu, a także o pełnej zależności aniołów od Boga,
- „aniołom dał rozkaz o tobie” – wersety z Psalmów 91, 11 i 121, 8 budują poczucie bezpieczeństwa w oparciu o biblijne obietnice i doświadczenie troski Boga chroniącego naród żydowski, a tym samym indywidualnie poszczególnych członków rodziny (liczba pojedyncza drugiej osoby),
- „dzielna niewiasta” – wersety biblijne doceniające trud kobiety w domu, jej odpowiedzialność za zachowanie świętości przestrzeni domowej i posiłków, jej godna uwagi postawa bogobojności i godna szacunku zaradność, to wszystko składa się na zaufanie męża i szacunek dzieci: pieśń mocno podkreślająca rolę bogobojnej kobiety w życiu rodziny i zachęcająca do traktowania matki z szacunkiem,
- *Kidusz*, czyli uświęcenie Szabatu, w sposób szczególny podkreśla świętość miejsca i czasu, w którym rodzina się gromadzi,
- wersety z Księgi Rodzaju przypominają, że świat został stworzony przez Boga, a ludzie z niego korzystają tylko tymczasowo, świętość szabatu jest wynikiem konkretnego działania Boga i Jego błogosławieństwa,
- błogosławieństwo wina ponownie podkreśla wspólnotowe doświadczenie Boga („Bóg nasz”) oraz zależność życia ludzi od działania Boga („stworzyłeś owoc”); pobłogosławione w ten sposób wino staje się źródłem radości, i z reguły nie prowadzi do nadużyć alkoholowych,
- „Błogosławiony jesteś Panie, Boże nasz” – jw.,
- „upodobałeś nas sobie” – doświadczenie miłości Boga jest wynikiem Jego autonomicznej decyzji, rodzina doświadcza tego upodobania nie ze względu na zasługi lub wybitne zdolności, tylko z powodu Bożego upodobania,
- „szabat swój święty w miłości i łasce dałeś nam” – rodzina jest nośnikiem czegoś cennego, otrzymanego od Boga miłostnego daru, a tym darem jest szabat,

- „pamiętka dzieła stworzenia” – przypomnienie, że świat został stworzony przez Boga, a także urzeczywistnienie aktu odpoczynku po tygodniu pracy,
- „dzień najważniejszy wśród Świętych Zgromadzeń” – rodzinne spotkanie w szabat jest najważniejszym ze wszystkich świąt i sposobów świętowania nakazanych przez Boga Izraelowi,
- „pamiętka Wyjścia z Egiptu” – urzeczywistnienie wolności i doświadczenia przodków w danej rodzinie,
- „nas wybrałeś” – rodzina w wyniku autonomicznej decyzji Boga staje się częścią wspólnoty wybranych,
- „nas uświęciłeś” – rodzina może doświadczyć uświęcenia poprzez celebrację szabat u dzięki autonomicznej decyzji Boga,
- „szabat w miłości dałeś nam” – rodzina zachowuje szabat nie dlatego, że tak im nakazano, ale dlatego, że jest to dar miłości,
- „uświęcający szabat” – w rzeczywistości szabat jest uświęcony przez Boga, ale rodzina uczestniczy w tym uświęceniu, obchodząc go i ogłaszając jego świętość,
- „obmycie rąk” – przystąpienie do czynności świętych i wkroczenie bezpośrednio do sfery sacrum,
- „wyprowadzasz chleb z ziemi” – dziękczynienie za dar chleba, podstawowego pokarmu podtrzymującego życie.

Podsumowując, cotygodniowe świętowanie szabat u umacnia żydowskie więzi rodzinne, buduje atmosferę wzajemnego szacunku i miłości, tworzy poczucie tożsamości i bezpieczeństwa w odniesieniu do realnych wydarzeń z życia pokoleń przodków w powiązaniu z konkretnym, wyraźnym, potężnym działaniem Boga. Wielowiekowe doświadczenie obecności Boga staje się doświadczeniem „tu i teraz” danej rodziny.

Abstrakt

Liturgia powitania szabat u a relacje rodzinne

Artykuł zawiera analizę typowych tekstów liturgii powitania szabat u pod kątem ich wpływu na relacje w rodzinie. Omówione zostały poszczególne czynności i wypowiedzane słowa, w kolejności ich występowania w typowym modlitewniku: zapalenie świec i odpowiednie błogosławieństwa, powitanie aniołów, *kidusz*, posiłek i pieśni. Wszystkie te elementy zawierają czynniki, które sprzyjają umocnieniu więzi rodzinnych. Oprócz tego odprawiana liturgia podkreśla wspólnotowe doświadczenie Boga na przestrzeni pokoleń i w danym czasie oraz zależność życia ludzi od działania Boga.

Słowa kluczowe: judaizm; szabat; rodzina; tożsamość

Abstract

The Liturgy of Welcoming Shabbat and Family Relationships

This article contains an analysis of typical liturgical texts for the welcoming of Shabbat with regards to their impact on relationships in the family. It deals with specific acts and words in the order in which they appeared in a typical prayer book: the lighting of candles and the appropriate blessings; the welcoming of the angels; the *Kiddush*; the meal and the singing of songs. All these elements contain factors that are conducive to the strengthening of family ties. Furthermore, celebrating the liturgy emphasizes the communal experience of God throughout the generations and at a given time as well as the dependence of the lives of people on God's work.

Keywords: Judaism; Shabbat; family; identity

References

- Bieńko, M. (2016). Relacje rodzinne w genderowym i międzypokoleniowym obszarze praktyk kulinarnych. In I. Przybył & A. Żurek (Eds.), *Role rodzinne. Między przystosowaniem a kreacją* (pp. 97–110). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Buksbazen, V. (2005). *Ewangelia zawarta w świętach Izraela*. (A. Jankowiak, Trans.). Warszawa: Wyższe Baptystyczne Seminarium Teologiczne.
- Cała, A., Węgrzynek, H., & Zalewska, G. (2000). *Historia i kultura Żydów polskich. Słownik*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Cyrus, A., & Dembitz, L. (n.d.). *Kiddush*. Retrieved August 8, 2018, from <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9307-kiddush>
- Dlaczego wspólne posiłki są takie ważne? (n.d.). Retrieved December 17, 2017, from <https://www.sosrodzice.pl/dlaczego-wspolne-posilki-sa-takie-wazne/>
- Do Young Girls Light Shabbat and Holiday Candles? (n.d.). Retrieved December 17, 2017, from https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1221742/jewish/Do-Young-Girls-Light-Shabbat-and-Holiday-Candles.htm
- Donin, H. (1991). *To pray as a Jew. A guide to the prayer book and the synagogue service*. New York: Basic Books.
- Drachman, B., & Kohler, K. (n.d.). Ablution. Retrieved December 17, 2017, from <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/338-ablution>
- Eisenberg, D. R. L. (2004). *The JPS Guide to Jewish Traditions*. Philadelphia: The Jewish Publication Society.
- Fox, T. (n.d.). Blessing the Children. Retrieved December 17, 2017, from https://www.myjewishlearning.com/practices/Ritual/Shabbat_The_Sabbath/At_Home/Friday_Night/Blessing_the_Children.shtml
- Friedmann, J. L. (2012a). *Social functions of synagogue song. A Durkheimian approach*. Maryland-Plymouth: Rowman & Littlefield.
- Friedmann, J. L. (2012b). *Synagogue Song. An Introduction to Concepts, Theories and Customs*. Jefferson: McFarland.
- Goodman, R. (1997). *Teaching Jewish Holidays. History, Values, And Activities*. Denver: A.R.E. Publishing.

- Görgün, S. M., Rucki, M., & Abdalla, M. (2016). Eucharystyczna obecność Chrystusa w rozumieniu liturgicznym Kościoła Antiocheńskiego. *Liturgia Sacra*, 22(1), 43–67.
- Hagada. *Opowiadania o wyjściu Izraelitów z Egiptu na dwa pierwsze wieczory święta Pesach*. (1991). Warszawa: BGW.
- Hoffman, L. A. (2004). Shabbat Z'mirot. In Lawrence A. Hoffman (Ed.), *My People's Prayer Book. Traditional Prayers, Modern Commentaries* (Vol. 7, pp. 23–29). Woodstock: Jewish Lights Publishing.
- Katz, S. T. (2006). *The Cambridge history of Judaism* (Vol. 4). Cambridge: Cambridge University Press.
- Miller, Y. A. (2011). *Angels at the table. A practical guide to celebrating Shabbat*. London–New York: Continuum.
- Nowak, D. (2011). Ktizeologiczna perspektywa uzdrowienia w szabat człowieka z uszlą ręką (Łk 6, 6–11). *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*, 31, 195–212.
- Palatnik, L. (2004, May 15). Candle Lighting, shabbat candle lighting. Retrieved December 17, 2017, from <http://www.aish.com/sh/ht/fn/48965051.html>
- Pecaric, S. (Ed.). (2002). *Hagada Pardes Lauder. Pieśni nad Pieśniami*. (M. Tomal, Trans.) (2nd ed.). Kraków: Stowarzyszenie Pardes.
- Pecaric, S., & Koška, L. (Eds.). (2003). *Zemirot Pardes Lauder. Pieśni szabatowe i Błogosławieństwo po jedzeniu*. (E. Gordon, Trans.) (2nd ed.). Kraków: Stowarzyszenie Pardes.
- Polonski, P. (Ed.). (2008). *Sidur szaarej tfila (nusach aszkenaz)*. Jeruzalem: Machanaim.
- Przyborek, P. (2012). Szabat w Łukaszwowej narracji o nauczaniu Jezusa w synagodze w Nazarecie (4, 16–30). *Studia Gdańskie*, (31), 47–65.
- Rosenberg, A. (2004). *Jewish Liturgy as a Spiritual System. A Prayer-by-Prayer Explanation of the nature and meaning of Jewish worship*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Rosik, M. (2004). *Jezus a judaizm w świetle Ewangelii według św. Marka*. Warszawa: Vocatio.
- Rucki, M. (2016). Uzdrawienie niewidomego – podwójny dowód boskości Jezusa Chrystusa. *Wrocławski Przegląd Teologiczny*, 24(2), 23–38.
- Sabbath. (1906). Retrieved December 17, 2017, from <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12962-sabbath>
- Sefer habrachot leszabat wechagim bemiszpacha*. (2006). Tel-Awiw: Matan Amnujot.
- Shulchan Arukh, Orach Chayim. (n.d.). Retrieved December 17, 2017, from https://www.sefaria.org/Shulchan_Arukh_Orach_Chayim?lang=bi
- Shurpin, Y. (n.d.). Why Sing Eishet Chayil on Friday Night? Retrieved December 17, 2017, from https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3390021/jewish/Why-Sing-Eishet-Chayil-on-Friday-Night.htm
- Simmons, S. (2015, May 10). Shabbat. Retrieved December 17, 2017, from <http://www.aish.com/jl/jewish-law/daily-living/36-Shabbat.html>
- Vries, S. P. D. (2001). *Obrzędy i symbole Żydów*. (A. Borowski, Trans.) (Wznowienie). Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Więczkowska, M. (2012). *Co wciąga twoje dziecko?* Kraków: Wydawnictwo M.